

A VILÁG TERMÉSZETVÉDELMEINEK TÖRTÉNETE A II. VILÁGHÁBORÚ ALATT (1940–1945, VÉDETT TERÜLETEK ALAPÍTÁSA)

CENTERI CSABA¹, PENKSZA KÁROLY¹, GYULAI FERENC²

¹SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi és Tájökológiai Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu, Penksza.Karoly@kti.szie.hu

²SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Földhasználati és Tájgazdálkodási Tanszék
2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Kulcsszavak: természetvédelem, történet, világ, védett területek, II. világháború, 1940–1945.

Összefoglalás: 1872-től a védett területek számának és kiterjedésének folyamatos növekedését követhettük nyomon. 1934-től a II. világháború kezdetéig eltelt közel hat év alatt több mint 400 védett természeti terület alapítása történt, míg az előtte eltelt húsz év alatt 300-nál kevesebbet hoztak létre. Azt gondolhatnánk, hogy a II. világháború miatt a védett terület alapítások gyakorlatilag megszűnhettek Európában, és legalábbis lelassultak a világ más részén, ehhez képest a területek alapításában az USA-n, Kanadán és Indonézián kívül éppen európai államok jártak az élen. Legtöbb területet a Német Szövetségi Köztársaság alapította, de Észtországban 22, Svédországban 11, Magyarországon 9, Romániában pedig 6 védett terület alapítására került sor az IUCN adatbázisa szerint. A cikkben közölt minden adat az IUCN kategóriarendszerébe sorolt védett területekre vonatkozik. Ez részben hiányos, pl. hazánkban 200 fölött volt az alapított védett területek száma.

Előzmények

1872 (bolygónk első nemzeti parkja, a Yellowstone megalapítása) és 1939 között eltelt 68 évben számos védett terület alapítása történt (CENTERI és GYULAI 2006, CENTERI et al. 2007, PENKSZA et al. 2007). A világ természetvédelmének történetében, a területalapításokat tárgyaló korábbi, 1939-ben záruló fejezet (PENKSZA et al. 2007) egyik nagy hiányossága, hogy nem számolt be hazánk egyik legfontosabb történelmi eseményéről a természetvédelemben: a Debreceni Nagyerdő Természetvédelmi Terület megalapításáról, mert az nem szerepelt az IUCN listáján. Magyarországon ettől a dátumtól számítjuk a védett területek alapításának a történetét. Igaz, fontos természetvédelmi törekvések korábban is történtek, de területek kijelöléséről csak innentől kezdve beszélhetünk. A világban előbb-utóbb minden ország eljutott arra a következtetésre, hogy védett területek kijelölése, az élőhelyek védelme nélkül nehéz a fajvédelmi törekvések gyakorlati kivitelezése. Azt már a mai történelmi ismereteink alapján tudjuk, hogy sok esetben még ez sem elég, illetve a globalizáció miatt is jelentős változások következtek be.

Anyag és módszer

Az adatok ismertetésénél az IUCN legfrissebb adatait vesszük alapul, amelyet a legutóbbi, durbani konferencia alkalmával hoztak nyilvánosságra (HTTP1). Az adatok a 2003-ban megjelent adatbázisban szerepelnek, melyek elérhetők a WDPA (World Database on Protected Areas) honlapján is (HTTP2). Ezen belül az IUCN kategóriába besorolt területekkel foglalkozunk. A védett területek gyakran nem egybefüggők, hanem több kisebb

részből állnak. Az adatbázisnak azon állományát elemeztük, amely a területeket egy ponttal vagy egy folttal jelöli, és nem a több részből álló terület egységeket jeleníti meg. Az utóbbiak jóval nagyobb számúak, de ezekből több részterület tartozik egy-egy védett területhez. Jelen cikksorozatunkban nem áll szándékunkban a részterületeket elemezni. Az IUCN adatbázisban elemzett adatok száma az 1940 és 1945 közötti időszakra vonatkozóan 355.

Eredmények

Előző cikkünkben beszámoltunk arról, hogy 1934. január 1. és 1939. szeptember 25. között összesen 42 országban történtek új védett terület alapítások.

1940 és 1945 között 36 ország alapított új védett területeket, amelyekből 355 került be az IUCN nyilvántartásába. Ezek IUCN kategóriák szerinti megoszlását az 1. táblázat ismerteti.

1. táblázat Az 1940 és 1945 között alapított védett területek kategóriáinként
Table 1. The number of protected lands by categories founded between 1940 and 1945

<i>IUCN kategória</i>	<i>Alapított területek száma</i>	
Ia	vad terület	18
Ib	szigorú természeti rezervátum	2
II	nemzeti park	38
III	nemzeti emlékmű	31
IV	biotóp/védett fajok területe kezeléssel	173
V	védett táj	30
VI	védett erőforrás területkezeléssel	63
Összesen:		355

Az 1. táblázatban látható, hogy az IV-es kategóriából hoztak létre legtöbbet, a VI-es kategóriából kevesebb, mint fele annyit; míg a harmadik leggyakoribb kategória a II-es (nemzeti park) volt. A 2. táblázatban látható, hogy a védett természeti területek nemzeti osztályozása milyen sokféle kategóriát eredményezett.

2. táblázat Az 1940 és 1945 között alapított védett területek kategóriái és az alapított kategóriák száma
Table 1. The type and number of protected land categories by types founded between 1940 and 1945

<i>Védett terület besorolása</i>	<i>Alapítások száma</i>	<i>Védett terület besorolása</i>	<i>Alapítások száma</i>
Állami biológiai rezervátum	2	Szigorú természeti rezervátum	4
Állami erdő	1	Tájvédelmi terület	4
Állami park	26	Tartományi faunarezervátum	1
Állami természeti rezervátum	2	Tartományi park	13
Állandó vadászati rezervátum	1	Természeti emlék vagy hely	1
Erdőrezervátum	7	Természeti emlékmű	2
Érintetlen Esőerdő Rezervátum	1	Természeti park	1
Faunarezervátum	3	Természeti* rezervátum	1
Fő védett terület	2	Természeti** rezervátum	132

2. táblázat folytatása
Contd. Table 1.

Védett terület besorolása	Alapítások száma	Védett terület besorolása	Alapítások száma
Közösségi legelő	15	Természetvédelmi terület	9
Menedék	7	Vad terület	1
Nemzeti csatamező	1	Vadmenedék	1
Nemzeti park	19	Vadvilág megőrzési terület	1
Nemzeti rezervátum	1	Vándormadár menedék (refuge)	1
Nemzeti természeti tereptárgy	2	Vándormadár menedék (sanctuary)	6
Nemzeti történelmi park	3	Védelmi rendelet által védett	1
Nemzeti vadmenedék (refuge)	18	Véderdő	39
Ökológiai rezervátum	1	Védett természeti emlék	22
Speciális faunarezervátum	1	Vízgyűjtő erdőrezervátum	1

*eredetileg „natural”, **eredetileg „nature”

A vizsgált időszakban csak 36 országban történt védetté nyilvánítások, de 19 országban csak egy vagy két területet jelöltek ki. A védett területek mérete változó, de a jelentős részük (45,35 %) a kisebbek (0-99 ha) közé tartozik (3. táblázat).

3. táblázat Az 1940 és 1945 között alapított védett területek nagysága kategóriánként
Table 3. The size of protected lands by categories founded between 1940 and 1945

Terület nagysága (ha)	Alapított területek száma	Százalékos eloszlás
0–99	161	45,35
100–999	62	17,46
1000–9999	79	22,25
10000–99999	40	11,27
100000–999999	12	3,38
1000000–	1	0,28
Összesen	355	100

A védett területek alapításának számát tekintve – hasonlóan a korábban vizsgált 1934–1939 időszakhoz – Németország járt az élen. Az egyes országok által alapított védett területek számának alakulását a 4. táblázatban tanulmányozhatjuk.

4. táblázat Az 1940 és 1945 között alapított védett területek országonként
Table 4. The number of protected lands by countries founded between 1940 and 1945

Ország	Alapított területek száma
Bolívia, Brunei, Elefántcsontpart, Cseh Köztársaság, Francia Guyana, Örményország (Georgia), Guinea, Jamaica, Malajzia, Új-Kaledónia, Új-Zéland, Orosz Föderáció, Svájc, Türkmenisztán, Uganda	1
Bulgária, India, Marokkó, Dél-Afrika	2
Ausztria, Közép-Afriai Köztársaság	3

4. táblázat folytatása
Contd. Table 4.

<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Brazília, Dánia, Mexikó, Fülöp-szigetek	4
Argentína, Chile, Sri Lanka	5
Románia	6
Magyarország	9
Svédország	11
Észtország	22
Kanada, Indonézia	42
USA	51
Német Szövetségi Köztársaság	112

Védett területek alapítása külföldön

A védett területekről, az ottani természeti értékekről, kutatásokról szóló információk egyre nagyobb számban elérhetőek írott és internetes forrásokban, de még mindig elmondhatjuk, hogy 15–20 ország kivételével nehézkes ezekhez hozzájutni. Vannak kiemelt értékek, mint a világörökségek, bioszféra rezervátumok és a nemzeti parkok, amelyek megismertetésére nagyobb hangsúlyt fektetnek az egyes országok, míg a kisebb kiterjedésű vagy ritka területi kategóriákról szóló ismeretek nehezen elérhetőek vagy kis-számúak. Ennek megfelelően a nemzetközi történethez kapcsolódóan néhány nemzeti park rövid bemutatásával szeretnénk ízelítőt adni arra vonatkozóan, hogy a vizsgált időszakban milyen jellegű területek kerültek védelem alá.

Isle Royale Nemzeti Park, USA, Michigan Állam, 1940

A Felső-tó észak-nyugati részén fekvő Royale-sziget Nemzeti Park csak vízi és légi úton elérhető. Gyakorlatilag a kanadai határ mentén találjuk. Mivel a park egy sziget, a környéke legkönnyebben vízi úton járható be. A nemzeti parkhoz tartozik a Nemzeti Park Szolgálat legnagyobb hajója, a Ranger III, amely 1958 óta áll szolgálatban. A nemzeti parkban 1958-ban kezdődött a jávorszarvasok és a farkasok kapcsolatát elemző kutatás, amelyet a világ legrégebbi ilyen programjaként hirdet a park. Az USA nemzeti parkjainak kezelése példaértékű, így a programról is külön honlapon olvashatunk. Michigan Állam 14. ún. vad területtel rendelkezik, amelyek közül a nemzeti park területe a legnagyobb.

Bosencheve Nemzeti Park, Mexikó, 1940

A nemzeti park 15300 ha területű, Mexikóvárostól 160 km-re nyugatra fekszik. A hegyvidéki területet fenyőerdő borítja. A Laguna del Carmen is része a parknak, amely a vándormadarak kedvelt gyülekezőhelye. A vízi madarakon kívül a harkályfélék és a sólymok jelentenek kiemelt madártani értékeket.

Nevado de Colima Nemzeti Park, Mexikó, 1940

A vulkánok fontos szerepet töltenek be a mexikói emberek életében. A vulkánok többségét védett területté nyilvánították, többségében nemzeti parkok. A Colima és Jalisco államok határán fekvő nemzeti park két vulkáni csúcsot rejt. A Nevado de Colima inaktív, csúcsa 4220 m magas és az év jelentős részében hó borítja. A Volcan del Fuego 3960 m magas, aktív, folyamatosan füstölgő vulkán. Aktivitása miatt a környező falvak lakosságát már többször is ki kellett telepíteni. A nemzeti park ideális helyszín hegymászáshoz és kempingezéshez.

Puyehue Nemzeti Park, Chile, 1941

Az Andokban található terület már 1914-ben védelem alá került, mint erdőrezervátum. 1941 április 8-án kelt a nemzeti parkot létrehozó rendelet. Az eredetileg 65000 ha-os park területét 1981 augusztus 5-én 106 772 ha-ra növelték (HTTP3).

A park területét a 2236 m magas Puyehue vulkán uralja. A közeli Casablanca vulkán 1990m-en fekszik, de számos krátert és aktív vulkánt találunk még a környéken. A legtipusosabb gleccservölgy a Gol-Gol és a Chanleufú folyók völgye.

A park alsóbb régiója a valdíviai mérsékeltövi esőerdők típusához tartozik, ennek megfelelő növény- és állatvilág található itt. Ebben hasonlít déli szomszédjához a Vicente Pérez Rosales Nemzeti Parkhoz, amely Chile legidősebb nemzeti parkja. A parkot számos vízfolyás keresztezi, amelyeken vízeséseket is találunk. Ezek közül az egyik híres a Salto del Indio (HTTP4). A park híres forróvízes forrásairól, síkőzpontjáról, gyalogösvényeiről és kempingjeiről is.

Abel Tasman Nemzeti Park – Új-Zéland, 1942

Az 1942-ben alapított park a Tasmán-öböl közepén fekszik. Ez a déli sziget északi részén alapított park az ötödik volt az új-zélandi nemzeti parkok sorában. A park a 22 500 ha területű, a legkisebb kiterjedésű új-zélandi park. A tengerparton két nemzeti parkot alapítottak, ez az egyik. A vegetáció növekedésére égetéssel vagy favágással próbálták hatni. Ez a legnépszerűbb park az országban, ha a látogatók számát vesszük alapul. A park földtani felépítése zömében gránit, de találunk még márványt és argillitet is. A sziklaformációk alakja, valamint a jellemzően természetlen talajtakaró a gránit alapkőzetnek köszönhető. Itt alakult ki Új-Zéland legmélyebb és leghosszabb barlangja is.

Toubkal Nemzeti Park, Marokkó, 1942

A marokkói, 38 000 ha területű Toubkal Nemzeti Park 1942 január 19-én csatlakozott a nemzeti parkok világméretű hálózatához. A marokkói király már 1934 szeptember 11-én engedélyt adott a nemzeti park megalapítására, de a hivatalos kinevezés közel egy évtizedet késett. Az Atlasz-hegységben fekvő park (1. ábra) magába foglalja az 1230 ha kiterjedésű Takherkhort Vadmenedéket is. A park legalacsonyabb pontja 1100 méteren fekszik, míg legmagasabb pontja 4167 m.

1. ábra A Toubkal Nemzeti Park lát képe a csúcs közelében, Marokkó (Fotó: Pottyondy Á.[®])
 Figure 1. View of the Toubkal National Park near the peak, Marocco (Photo: Pottyondy Á.[®])

Ez a platószerű csúcs, a Jbel Toubkal, a park névadója. A park élővilágát befolyásolja az Atlanti-óceán és a Szahara közelsége, valamint a tengerszint feletti magasság, hiszen Észak-Afrika legmagasabb csúcsai ezek. Egy 1980-as beszámoló szerint a nemzeti park területének 15 %-át jelentős mértékben degradált erdő borítja (EAUX ET FORÊTS 1980), a domináns fajok a magyaltölgy (*Quercus ilex*) és az aleppóifenyő (*Pinus halepensis*), melyeket az aljnövényzetben *Juniperus* fajok kísérnek, nagyobb magasságban pedig már dominálnak. A következő zónában hegyi réteket találunk, végül a zord körülmények között már csak a mohák és zuzmók képesek megélni. A hegyi réteken természetvédelmi szempontból kiemelten értékes, veszélyeztetett endemikus és reliktum fajokat is találunk, ilyen pl. a *Campanula maroccana*, a *Genista florida* spp. *maroccana*, a *Cirsium chrysacanthum*, az *Euphrasia minima*, a *Prunus prostrata*, az *Erodium atlanticum* és a *Medicago suffruticosa* spp. *maroccana* (DRESCH és DE LEPINEY 1938; EAUX ET FORÊTS 1980).

Sajama Nemzeti Park, Bolívia, 1942

A 3900 m tszf. magasság fölött fekvő nemzeti park a bolíviai altiplano számos inaktív vulkáni csúcsát foglalja magába. A vulkánok övezte platón egykor az erős aymara királyságok lakói éltek, még az inkák és a spanyol hódítók előtt. A Sajama vulkán 6540 m-es csúcsa a legmagasabb Bolíviában. A legelőkön lámák (*Lama glama*), alpakák (*Lama*

pacos), guanakók (*Lama huanachus*) és vikunyák (*Lama vicugna*) (ÉNIK 1992). Számos védett vagy veszélyeztetett faj él itt az altiplano és az Andok élővilágából, mint a veszélyeztetett andoki reha (*Rhea americana*) és három flamingófaj. A történelmi értékek közé tartoznak a pre-inka temetkezési helyek (chullpa) és számos kis templom a XVII. századból a spanyol időkből (HTTP5). A Sajama vulkán körül egy keñua (*Polylepis tarapacana*) fák alkotta erdőt találunk. A fafélék közül ez az egyetlen, amely 5200 m magasságban erdőt alkot (HTTP6).

Muddus Nemzeti Park, Svédország, 1942

A nemzeti park az ország egyik legjobb állapotban megmaradt érintetlen esőerdeje. A fenyőfák korábbi erdőtüzek okozta sebeket hordoznak. A parkban mocsaras területeket is találunk, ahol gazdag a madárvilág. A svéd tajga egy részét védi a terület. A nemzeti parkok fontos célja a felüdülés. Négy kabin és két egyszerűbb kunyhó szolgál szállásként. Muddusloubbal madármegfigyelő toronnyal segíti a madarak és a mocsári élővilágának megfigyelését. A fészkelő madarak védelme érdekében a Muddusjaure-, Sörstubbya- és Måskokárså folyók mentén március 15-től július 31-ig minden évben tilos a túrázás. A parknak közel fele vizes terület, a domborzat sík, csak néhány csúcsot találunk. A tűz időről időre elpusztítja a terület egy részét, ennek nyomát őrzi számos fatörzs. Számos mély szakadékot találunk a déli részen, ilyen pl. a Måskokárså, amely 50–70m mély és 2,5 km hosszú. A Muddus jellemző képe fenyőerdőkből, mozaikszerű mocsaras területekből, sziklás szakadékokból áll. A Muddusjokk vízesés az egyik jelentős víztani érték. A park Lappföldön helyezkedik el, a Világörökségek közé tartozó Lapp területhez tartozik (HTTP7).

Big Bend Nemzeti Park, USA, Texas Állam, 1944

A 324200ha területű park a mexikói határ mentén terül el, ahol a természetes határ a Rio Grande. Nevét is a folyó egyik nagyobb kanyarulatának köszönheti. A park a Chihuahua-sivatag északi harmadában fekszik. A kőzetek nagy része üledékes eredetű (mész, homokkő és palák). A fiatalabb mészkősziklákban a Tornillo-síkságon portyázó ősi emlősök fossziliáit találjuk. A kajmánhal (*Lepidosteus osseus*) és néhány teknős pedig élő fossziliaként jelzik az 50 millió évvel korábbi buja szavannás és mocsári környezetet. Fiatal, kb. 8000 éves, viszonylag zöld és üde sivatagnak számít. A legtöbb csapadékot a nyári hónapokban kapja. A fő indikátor növény a lechuguilla (*Agave lechuguilla*), melynek durva, erős rostjai kötelek, táskák és szőnyegek kiváló alapanyaga.

A Chisos-hegység csúcsai zöld szigetként jelennek meg a sivatagi környezetben. Igen ritka élőlények is megtalálhatók területén. Az izolációs folyamat a nagy jégkorszak alatt zajlott, ahogy a hideg páradús éghajlati zóna északra visszavonult. Számos élőlény lett elvágva környezetétől. Növényvilágát az arizóniai fenyő (*Pinus arizonica*), duglász fenyő (*Pseudotsuga menziesii*), rezgő nyár (*Populus tremula*), arizóniai ciprus (*Cupressus arizonica*), közönséges boróka (*Juniperus communis*) alkotja. Néhány növényfaj csak itt található meg, a világon sehol máshol (pl. chisos tölgy (*Quercus graciliformis*)). Él itt a rajzfilmekből is jól ismert amerikai futókakukk (*Geococcyx californianus*), amely 32 km/h-val képes futni. Tápláléka gyíkok és kisebb csörgőkígyók.

Hazai védett területek alapítása

A védett területek alapításának sorában fontos fordulópont következett be a hazai helyzetben 1939-ben: megszületett hazánk első védett természeti területe, a Debreceni Nagyerdő Természetvédelmi Terület. A területalapítás nem került be az IUCN adatbázisba, így nemzetközi felismerése hiányzik. Az IUCN listában 9 hazai terület szerepel, amelyek alapítása 1940 és 1945 között lett hatályos, s ezek mindegyike természetvédelmi terület (TT) (természetesen, hiszen az első tájvédelmi körzetünk alapításáig 1952-ig kellett várnunk): Csévharaszi borókás TT, Abaligeti-Barlang felszíne TT, Baláta-tó TT, Szentendrei rózsza termőhelye TT, Nagycenki hársfasor TT, Tapolcai tavasbarlang felszíne TT, Szarvasi arborétum TT, Szársomlyó TT és Pálvölgyi-barlang felszíne TT.

Csévharaszi Borókás Természetvédelmi Terület

A hazai védett természeti területeink és a hozzájuk kapcsolódó tájak tragédiája, hogy a mezőgazdasági művelésre kiválóan alkalmas területeket mindig műveltük, a művelésre kevésbé alkalmas területeket pedig igyekeztünk művelhetővé, gazdaságilag hasznosíthatóvá tenni: az árvízzel sújtott vizes területeket folyószabályozással, a szikeseket és a savanyú talajokat talajjavítással, a homokos szövetű talajokat erdősítéssel, a mocsarakat és lápokot lecsapolással, csak hogy a legfontosabb (nagy kiterjedésű vagy nagyszámú) eseteket említsük.

Az Alföldön egyre több turján, mocsár és egyéb vizes élőhely tűnt el; de a homokos, löszös élőhelyek, a buckák, futóhomok foltok által alkotott élőhelyek is megfogyatkoztak. A korábban nagy kiterjedéssel jellemezhető foltok kis, pár hektáros foltjai mind a mai napig híven őrzik ezen fogyatkozó élőhelyeknek a legértékesebb növény- és állatfajait, tájképi értékeit.

A Pesti-síkság délkeleti határában, Inárcs és Nyáregyháza között húzódó Csévharaszt is ezek közé tartozik (2. ábra). A homokbuckákkal tagolt terület túlélést biztosított a melegkedvelő és szárazságtűrő homokpusztagyep-társulásoknak és pusztai tölgyeseknek. Ezek korábban jellegzetes társulásai voltak a környéknek. A szemet gyönyörködtető, idilli hangulatot árasztó táj legértékesebb növényei a homoki árvalányhaj (*Stipa borysthena*), a naprózsa (*Fumana procumbens*), a homoki pimpó (*Potentilla arenaria*) és a homoki nőszirm (*Iris arenaria*).

A 105 hektáros terület kiemelkedő szépsége a méltán híres borókás-nyáras társulásnak köszönhető. A boróka sötétzöldje és a fehér nyár igazán festői látványt nyújt az ide látogatóknak. Külön említést érdemel a Kitaiabel Pál által e vidékről feljegyzett tartós szegfű (*Dianthus diutinus*). Ez a pannóniai endemizmus fokozottan védett, eszmei értéke 100 000 Ft (HTTP8).

A természetvédelem hazai sajátosságai közé tartozik, így feltétlenül meg kell említenünk, hogy a csévharaszi terület jelenlegi élővilága elsősorban az emberi tevékenységnek köszönheti kialakulását. Eredetileg a vidéket erdősztyepp fedte, a természetes zonációnak megfelelően. A jelenleg is látható homokos, futóhomokos táj a török időkben gyakori háborúskodásnak köszönhetően alakult ki. Ekkor gyakori volt az erdőirtás és a túllegetetés, ami az eredetileg sem túl jó minőségű, homokos, de egy minimális borítást adó növényzettel jellemezhető talaj felszínét tönkretette, így teremtett lehetőséget a száraz meleget jól tűrő társulások megjelenésére. Így váltották fel a tölgyeseket a borókások.

2. ábra A Csévharaszi Borókás látképe (Fotó: Szelényi G.®)

Figure 2. View of the Borókás (protected area with *Juniperus* sp.) of Csévharaszt (Photo: Szelényi G.®)

Abaligeti-barlang felszíne TT

Az Abaligeti-barlang egyike fokozottan védett barlangjainknak. Hosszúsága 1750m, mellyel a Mecsek közel 200 barlangja közül a leghosszabb, de ez egyben az egyik legismertebb mecseki barlang is. Az Abaligeti-barlang egyike azon kevés kiépített barlangjainak is, amelyek a nagyközönség által is látogathatók. Az idegenforgalom az 1950-es évek végén indulhatott meg, a barlang főágát 1957-ben építették ki. A barlangok ismertek tiszta levegőjükéről, az abaligetit is hasznosítják légúti megbetegedésekben szenvedők gyógykezelésére. A speciális barlanglakó élővilág is nagy egyedszámban képviselheti itt magát, a nagy patkósorrú denevérek (*Rhinolophus ferrumequinum*) jelentős állománya fordul itt elő. Gazdag alacsonyabbrendű állatvilágának legnevezetesebb képviselője a vakbolharák (*Niphargus* sp.).

Baláta-tó TT

A Baláta-tó egy valamikori nagyobb tó maradványa. Jelenleg egy láperdővel övezett őslápot találunk itt, amely a Belső-Somogyban jellemző homokhátak között, egy mélyedésben kialakult tómaradvány. Egyike volt az első hazai védett területeknek, 1942-ben nyilvánították védetté. A terület egyik kiemelt jelentőségű növényzeti értéke, hogy hazánkban csak itt él az aldrovanda (*Aldrovanda vesiculosa*), de ezen kívül is találunk fontos természeti értékeket, mint a szíveslevelű hídór (*Caldesia parnassifolia*) és a tőzegeper (*Potentilla palustris*). Az állatvilágból a keresztes vipera (*Vipera berus*), az erdei sikló (*Elaphe longissima*), a lábatlan gyík (*Anguis fragilis*) és a fekete gólya

(*Ciconia nigra*) alkot említésre méltó állományt. Az ősláp körüli erdő egy kisebb foltján megtaláljuk a kárpáti sáfrány (*Crocus heuffelianus*) populációját is.

Nagycenki hársfasor TT

A jelenleg a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság kezelésében lévő TT területét Széchenyi Antal és Barkóczy Zsuzsanna (Széchenyi István gróf nagyszülei) alapították az 1750-es években. A kislevelű hársakból (*Tilia cordata*) álló, 40 m széles és 2300 m hosszú fasor európai kuriózum. Eredetileg 645 fából állt a fasor, de az idők folyamán ezek száma jelentős mértékben lecsökkent. A pótlásokkal együtt is csak 450–470 fa alkotja manapság a fasort, ezekből több csenevész.

Szarvasi Arborétum TT

Az 1800-as évek elején Szarvas környékén még gyakori vendég volt a szabályozatlan Körösök vize. Az áradások évről évre friss iszappal borították a területet. Bolza József gróf (1782–1862) felesége, Batthyány Anna grófnő volt az, aki a mai Anna-liget fásítását kezdte.

A Körösök szabályozása után Bolza József unokaöccse, Bolza Pál (1861–1947, 3. ábra) kezdett itt nagyobb arányú fatelepítéseket. Az arborétumot is ő tette világhírűvé. Az arborétumot a magyar államnak ajánlotta fel, amely jelenleg hazánk egyik legnagyobb és legjelentősebb élőfagyűjteménye.

A Szarvasi Arborétum ma 82 ha területű, öt fás növénygyűjteményt gondoz. Az országosan védett területen három látogatható rész található: a Bolza Pál alapította Pepi-kert, az 1951-ben a parkhoz csatolt ún. Mitrowssky-kert és az ún. konyhakerti rész.

A fás növénygyűjtemény kb. 1600 fa- és cserjefaj, illetve -fajta és fajtaváltozat őrzője. 1200 a lomblevelűek száma (1100 lombhullató és 100 örökzöld) és 400 a fenyőféléké, amelyekből 7 tűhullató. Az arborétum jelentős értéke, hogy a fák és a cserjék mellett 250 honos és 52 telepített lágyszárú növényfaj és 211 kalapos gomba található a területen. Az arborétum elsődleges feladata a növényállomány megőrzése (országos génbank), valamint a tudományos kutatás, az oktatás és a közművelődés. Ma a Batthyány Anna grófnő után nőágon tovább öröklődött kastély ad otthont a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóságnak.

3. ábra Bolza Pál mellszobra az arborétum

fogadóépületénél (Fotó: Centeri Cs.®)

Figure 3. Half-length statue of Pál Bolza

at the welcome building of the arboretum (Photo: Centeri Cs.®)

Szársomlyó TT

A Villányi-hegység triász, jura és kréta időszi mészkő rétegekből áll. A Mecsektől annyiban különbözik, hogy ezek a rétegek nem gyűrődtek meg, hanem többszörösen egymásra pikkelyeződtek. A beszivárgó víz a felszíni rétegeket legömbölyítette, így alakította ki a szántáshoz hasonló karrmezőt, az ördögszántást. A váz- és rendzina talajokon a szubmediterrán klíma egyedülálló növényvilága él.

A szubmediterrán klímának köszönhető, hogy a hegyen eddig 75 védett növényfajt találtak, amelyek közül 7 csak itt nő az országban: a mecseki varjúháj (*Sedum neglectum* subsp. *sopiana*), a bakszarvú lepkeszeg (*Trigonella gladiata*), a korongos lucerna (*Medicago orbicularis*), a csőrös boglárka (*Ranunculus psilostachys*), az apró vajvirág (*Orobanche nana*), egy mediterrán jellegű mohafaj, valamint a sziklagyepet alkotó dalmát csenkesz (*Festuca dalmatica*). Ebben és a kései perjével jellemezhető lejtősztyeppben él a fokozottan védett magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*). A faj legközelebb csak az Adriánál lelhető fel, nálunk melegidőszi reliktum. A pannóniai endemikus magyar méreggyilok (*Vincetoxicum pannonicum*) példányait a Szársomlyón találták meg először.

A Szársomlyó száraz oldalában él a haragos sikló (*Coluber caspius*). Egy déli elterjedésű csigafaj egyetlen hazai előfordulása is itt van. Az impozáns méretű sisakos sáska (*Acrida hungarica*), valamint a fűrészlábú szöcske (*Saga pedo*) is a terület fontos állattani értéke. A hegység maga fokozottan védett. Közvetlenül veszélyeztetett ragadozó madara a kígyászölyv (*Circaetus gallicus*). A madárvilág különlegességei még a sővényhármány (*Emberiza cirrus*), a bajsos hármány (*Emberiza cia*) és a kövirigó (*Monticola saxatilis*). A Villányi-hegység endemikus állatfaja egy bagolylepke-alfaj. A Szársomlyón fedezték fel a tudomány számára a hengeres fémfürkész (fémfürkészfélék: *Eurytomidae*).

A hegy csúcsán az 1200-as évektől vár állt, de a török időkben elpusztult. 1910 óta bányászat folyik a hegyen.

Összességében elmondhatjuk, hogy a védett területek sokféleségétől függetlenül a nemzeti parkok, bioszféra rezervátumok és világörökségek állnak a figyelem középpontjában. Hiába került sor nagyszámú védett terület alapítására Németországban, az alapított területekről elérhető információ vagy teljesen hiányzik vagy nehezen elérhető. Mindenesetre fontos tény, hogy a II. világháború alatt is folytatódott a védett területek alapítása.

Köszönetnyilvánítás

A védett területekről sok esetben nagyon nehézkes információkhoz jutni, éppen ezért kiemelten szeretnénk köszönetet mondani Vona Mártonnak és Pottyondy Ákosnak, hogy a Toubkal Nemzeti Parkban készített fotókat rendelkezésünkre bocsátották és megosztották velünk ottani tapasztalataikat.

Irodalom

- CENTERI Cs., GYULAI F. 2006: A világ természetvédelmének történelmi kezdetei a védett területek kialakítására vonatkozóan. *Tájökológiai Lapok*, 4: 427–432.
- CENTERI Cs., GYULAI F., PENKSZA, K. 2007: A világ természetvédelmének története 1913–1933 között (védett területek alapítása). *Tájökológiai Lapok*, 5: 5–11.
- PENKSZA, K., GYULAI F., CENTERI Cs. 2007: A világ természetvédelmének története 1934–1939 között (védett területek alapítása). *Tájökológiai Lapok*, 5: 239–347.
- DRESCH, J., DE LEPINEY, J. 1938: Le massif du Toubkal. Service du Tourisme, Rabat. 233 pp.
- EAUX ET FORÊTS 1980: Sur le Parc National du Toubkal. Fiche de la Direction des Eaux et Forêts. Ministère de l'Agriculture et de la Reforme Agraire, Rabat. 6 pp.
- ÉHİK Gy. (szerk.) 1992: Brehm: az állatok világa. Emlősök. Második kötet. Kassák Kiadó, Budapest, p. 232–243.

HTTP1: <http://www.iucn.org/>

HTTP2: <http://www.unep-wcmc.org/wdpa/>

HTTP3: http://en.wikipedia.org/wiki/Puyehue_National_Park

HTTP4: <http://www.gochile.cl/eng/Guide/ChileNationalParks/Puyehue/Puyehue-2.asp>

HTTP5: <http://www.aboutio.com/americanweb/sajama-titicaca.html>

HTTP6: http://www.enjoybolivia.com/english/actividades/naturaleza/SAJAMA_IN.shtml

HTTP7: http://www.fjallen.nu/parker/index_en.htm

HTTP8: <http://www.geographic.hu/index.php?act=kepgaleria&id=9733>

THE HISTORY OF NATURE CONSERVATION DURING THE SECOND WORLD WAR (1940-1945, DESIGNATION OF PROTECTED AREAS)

C. CENTERI¹, F. GYULAI², K. PENKSZA¹

¹SIU, Institute of Environment and Landscape Management,
Dept. of Nature Conservation and Landscape Ecology

H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu, Penksza.Karoly@kti.szie.hu

²SIU, Institute of Environment and Landscape Management, Dept. of Land Use and Landscape Management

H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1. e-mail: Gyulai.Ferenc@kti.szie.hu

Keywords: nature conservation, history, world, protected areas, Second World War, 1940-45.

We could follow the continuous growth of both the number and the area of protected lands from 1872. During the six years from 1934 until the beginning of the Second World War there were more than 400 protected natural area established while in the previous 20 years only 300 were created. We might think that because of the Second World War creation of the nature conservation areas has ceased in Europe and at least slowed down on other parts of the World but besides USA, Canada and Indonesia, European countries were among the leaders. Most of the areas were created in the German Republic, but 22 were created in Estonia, 11 in Sweden, 9 in Hungary and 6 in Romania, based on the database of the IUCN. All data in the article belong to nature conservation areas classified by the IUCN. This database does not contain all protected areas totally, e.g. more than 200 were designated in Hungary.